

Івасюк О.І.

студентка,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИБОРЧІ ПРАВА У РОЗРІЗІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Виборчі права є одними з основоположних політичних прав людини першого покоління, що є зрозумілим з огляду на важливість виборів як засобу вираження волі народу та формування органів влади, від яких залежить політика держави та добробут самих громадян. Аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є визначальним для встановлення стандартів демократичного прозорого виборчого процесу, що ефективно захищає та дає можливість реалізувати свої виборчі права.

Статтю 3 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція) закріплено проведення вільних виборів з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу [1]. Варто відмітити, що стаття не закріплює право як особи, натомість покладає на державу як Високу Договірну Сторону позитивний обов'язок здійснити усі необхідні заходи, щоб проведення виборів відповідало критеріям, зазначеним у статті. Таке формулювання є нетиповим для Конвенції, однак цілком виправданим, адже держава приймає першочергову участь в організації та адмініструванні виборчого процесу, врегулюванні спорів, пов'язаних з його неналежним проведенням та утвердженні виборчого законодавства. Стаття 3 Протоколу № 1 до Конвенції застосовується в межах визначеного темпорального виборчого процесу та охоплює усі стадії, включаючи і підрахунок голосів та оголошення результатів виборів (*Davydov та інші проти Росії, 2017 р., §§ 284-285*) [2]. У своїх рішеннях, як наприклад *Ždanoka проти Латвії, 2006 р.*, ЄСПЛ розтлумачив, що стаття 3 також стосується виборчих прав громадян, зокрема активного та пасивного виборчого права. Стаття 3 Протоколу № 1 до Конвенції єдина, що прямо пов'язана з проведенням виборів, в аспекті порушення виборчих прав громадян, вона поєднується разом із іншими статтями Конвенції, зокрема з правом на свободу вираження поглядів (стаття 10), правом на свободу мирних зібрань і свободу об'єднань (стаття 11) та заборона дискримінації за будь-якою ознакою (стаття 14). Притримуючись позиції широких меж свободи держави, як і у виборі

виборчої системи, так і обмежень виборчих прав, ЄСПЛ вважає, що держава краще обізнана в культурно-історичному дискурсі своєї держави та суспільства, тому багато питань виносяться за межі компетенції Суду. Суд підкреслює необхідність оцінки будь-якого виборчого законодавства у світлі політичної еволюції відповідної країни, що означає, що неприйнятні елементи для однієї системи можуть бути виправдані в іншій (*Ždanoka проти Латвії, 2006 р., §§ 103-104 та 115*). Головне завдання полягає в оцінці дій держави на предмет доцільності заходів, що вживаються та пропорційності їх загальній меті. Такою метою і є проведення виборів у відповідності з ознаками, що закріплені у статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції.

Аналізуючи практику ЄСПЛ можна дійти висновку, що в ситуаціях, які становлять обмеження активного виборчого права (право голосувати) Стразбурський суд є більш прискіпливим та піддає ретельній перевірці усі обставини, що зумовили таке обмеження та шукає альтернативний варіант, який буде менш обтяжливим. Адже позбавлення права особи голосувати є виключним засобом та є допустимим лише в обмежених випадках. Кодекс належної практики у виборчих справах визначає допустимі критерії, що можуть бути підставою обмеження активного виборчого права (віковий ценз, ценз осілості (лише для місцевих виборів), національна приналежність тощо). Підставою позбавлення права голосу може бути наявність у особи психічного захворювання, що за рішенням суду стало підставою визнання її недієздатною чи засудження особи в кримінальному порядку. ЄСПЛ неодноразово розглядав справи пов'язані з позбавленням засуджених активного виборчого права, вказувавши, що будучи обмеженими у своїй свободі, ув'язнені не можуть бути позбавлені права автоматично. Такий захід має переслідувати законну мету та бути пропорційним. Обмеження прав ув'язнених є доцільним, коли причиною ув'язнення стали обставини, що порушують верховенство права, були покликани на дестабілізацію демократичних інститутів або ж стосувались зловживання службовим становищем, корупції тощо. Виробивши усталену практику ЄСПЛ зазначає, що загальне, автоматичне та невибіркове обмеження життєво важливого права за Конвенцією, яке зачіпає інтереси великої кількості осіб не може бути виправданим та прийнятним, адже позбавлення права за статтею 3 Протоколу № 1 Конвенції відбувається лише через статус ув'язнених після засудження (*Miller та інші проти Сполученого Королівства 2019 р., Hirst проти*

Сполученого Королівства 2005 р., Firth та інші проти Сполученого Королівства 2014 р.).

У питанні позбавлення активного виборчого права внаслідок психічного розладу, ЄСПЛ ретельно перевіряє кожну справу на предмет законності та пропорційності. У справі *«Кааманьо Валле проти Іспанії» 2021 р.*, Суд не побачив порушення права голосу особи, що була в законному порядку визнана психічно хворою та перебувала під опікою. Уряд Іспанії навів переконливі аргументи, що основною метою є забезпечення того, щоб лише громадяни, здатні оцінити наслідки своїх рішень та приймати свідомі і виважені рішення повинні брати участь у державних справах, була законною. ЄСПЛ високо оцінив висновки національних судів, які підійшли до розгляду цього питання з точки зору оцінки балансування інтересів – особа не може розуміти та давати оцінку власним діям, зокрема голосуванню, для неї ця дія не має жодного значення. До того ж вона може стати об'єктом негативного впливу тих, хто забажатиме використати її голос у власних інтересах. В іншій справі *Marinov проти Болгарії 2022 р.*, особу було поміщено під часткову опіку за рішенням суду і позбавлено активного виборчого права. Уряд наполягав, що діяв в межах розсуду держави і переслідував мету відображення електоральної картини без значних похибок, відображаючи дійсну волю виборців і Суд визнав її законною. Однак вказав, що особу було позбавлено права голосу автоматично, без можливості перегляду цієї справи в індивідуальному порядку, адже часткова опіка допускає розуміння особою власних дій та рішень. Заявник подавав клопотання про відновлення дієздатності однак суди припинили провадження. Відтак, ЄСПЛ визнав це обмеження непропорційним легітимній меті.

Що ж до права бути обраним, Суд визнає це право «невід'ємною частиною концепції дійсно демократичного режиму» (*Podkolzina проти Латвії, 2002 р., § 35*). Однак є обмеженим, надаючи державам широку свободу розсуду у цьому питанні. Ключовим для ЄСПЛ є оцінити чи є певне обмеження пасивного права надмірним зловживанням та політично вмотивованим. У країнах пострадянського простору такі справи є нагальними і часто піддаються розгляду Стразбурським судом. Цікавою з огляду на обмеження пасивного виборчого права є справа *Selahattin Demirtaş проти Туреччини 2020 р.* У ній, Суд дійшов висновку, що передбачене статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції право гарантує особі балотуватися на виборах і, після обрання, бути членом парламенту (§ 386). Заявник у цій справі розглядав своє тримання під вартою як політичний

захід, який насправді мав на меті перешкодити йому засідати як депутатові. Суд зазначив, що, право на вільні вибори не обмежується лише можливістю брати участь у парламентських виборах; відповідна особа також має право після обрання бути депутатом. Даний висновок дає підстави вважати, що дія статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції охоплює не лише забезпечення можливості бути обраним, але й безперерйну роботу в органах законодавчої влади у разі обрання. Це дає змогу нівелювати негативні наслідки для опозиційних кандидатів, до яких можуть застосовуватись нелегітимні, несправедливі заходи задля їх усунення та дискредитації.

Підсумовуючи, можна зазначити, що визнання Конвенцією права на вільні вибори підкреслює важливість цього суспільно-політичного інституту та обов'язок недопущення порушень виборчих прав громадян. Європейський суд з прав людини ретельно слідкує за дотриманням державами їх позитивних обов'язків і тлумачить статтю 3 Протоколу № 1 до Конвенції досить широко, даючи можливість ефективно захистити та реалізувати виборчі права громадян. Практика ЄСПЛ в цьому питанні виборчих прав хоч і є невеликою, але дає орієнтири, за якими держави можуть створити якісний процес волевиявлення народу та забезпечити формування демократичних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Davydov та інші проти Росії, 2017 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173805>
3. Ždanoka проти Латвії, 2006 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72794>
4. Hirst проти Сполученого Королівства, 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-1463854-1529848>
5. Firth та інші проти Сполученого Королівства, 2014 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-4842346-5910103>
6. Miller та інші проти Сполученого Королівства, 2019 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192216>
7. Кааманьо Валле проти Іспанії, 2021 р. [Електронний ресурс]: <https://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=003-7018354-9466817>
8. Marinov проти Болгарії, 2022 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215603>
9. Podkolzina проти Латвії, 2002 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60417>
10. Selahattin Demirtaş проти Туреччини 2020 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173>